

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА

ПОСОХОВ ІГОР МИХАЙЛОВИЧ

УДК 338.532.42(477)

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН НА ПРОДУКЦІЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків — 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник — кандидат економічних наук
Штучний Володимир Григорович,
Харківський національний університет імені
В.Н. Каразіна, доцент кафедри економіки та менеджменту

Офіційні опоненти — доктор економічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
Яковлев Анатолій Іванович,
Національний технічний університет “Харківський
політехнічний інститут”,
завідувач кафедри економіки та маркетингу

— кандидат економічних наук, доцент
Маслак Ольга Іванівна,
Кременчуцький державний політехнічний університет
імені М. Остроградського,
завідувач кафедри економіки

Захист відбудеться 30 жовтня 2009 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.05 Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою:

61002, м. Харків, вул. Мироносицька, 1, ауд. 4–11.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою:

61077, м. Харків, площа Свободи, 4.

Автореферат розісланий 29 вересня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. П. Третьак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обумовлена, щонайменше, двома аспектами: з одного боку, величезною соціальною значущістю сфери ціноутворення і його регулювання, з іншого боку, нестабільністю системи ціноутворення, наявністю глибоких проблем і суперечностей в перехідній економіці України.

Вплив держави на ціни і соціальна політика є в даний час одними з найважливіших пріоритетів в українській економіці. Невисокий рівень життя частини населення об'єктивно диктує необхідність зміцнення соціальної системи і підвищення ефективності її роботи. Потрібні результативні, конкретні заходи для вирішення, як сучасних проблем, так і завдань на перспективу.

Гіпотеза про те, що ринок все відрегулює, у тому числі управлінські і соціальні проблеми на основі попиту і пропозиції, себе не виправдала. Не результативним виявилось і звернення економістів-теоретиків до узагальненого зарубіжного досвіду. Як показала практика господарювання останніх років, це помилковий підхід. Жодна країна не зазнавала в такі стислі строки таких різких і масштабних змін у всіх сферах суспільного життя, у тому числі і в економіці. Більш того, практично ні в одній країні світу не відбувався такий швидкий перехід від централізованої системи управління національною економікою до ринкової. Тому не випадково способи і методи управління економікою, що добре зарекомендували себе у ряді країн, в Україні не спрацьовують, а деколи дають прямо протилежний результат бажаному. Побудова оптимальної управлінської моделі в соціальній сфері припускає зокрема вплив державних органів управління на процеси, що відбуваються в економіці України. Одним з найважливіших інструментів впливу держави на соціальну політику є державне регулювання ряду цін.

Визначена урядом програма розвитку реформ і стабілізації української економіки передбачає створення соціально орієнтованої ринкової економіки. Глибинна соціально-економічна природа, суспільне значення та важливість системи державного регулювання цін у відповідній програмі не були розкриті у належній ступені. Регулюючі законодавчі нормативні акти, що за логікою повинні сприяти розширенню застосування цих відносин в Україні, на сьогодні суперечливі і не достатньо відпрацьовані.

Зазначені проблеми доводять у достатній мірі актуальність наукового дослідження системи державного регулювання цін, що спрямоване на вирішення економічних проблем і розв'язання протиріч у сучасній економіці. Саме ці моменти визначили вибір теми, мету, завдання і логіку дисертаційного дослідження.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Питання державного регулювання ринкової економіки широко висвітлені в роботах таких відомих зарубіжних економістів, як Дж. Кейнс, А. Маршал, Д. Норт, Д. Рікардо, А. Сміт, М. Фрідман, та інших.

За роки незалежності України, проблеми державного регулювання економіки та державного регулювання цін розглядали такі провідні вітчизняні вчені, як: Л. Антоненко, В. Бабич, А. Гальчинський, С. Галуза, В. Геець, Д. Гладких, Б. Данилишин, В. Кононенко, В. Корієв, І. Михасюк, С. Мочерний, Б. Пасхавер, А. Савченко, В. Штучний, Л. Шкварчук, О. Шпичак, та інші. Значний внесок в дослідження проблем регулювання агропромислового комплексу та продовольчої безпеки зробили А. Лисецький і І. Лукінов.

Суттєвий внесок у дослідження проблем ціноутворення і регулювання цін внесли такі російські вчені-економісти, як С. Глазьев, В. Єсіпов, І. Салімжанов, В. Слепов, Т. Слепнева, М. Туган-Барановський та інші.

З середини 90-х рр. інтерес до вивчення проблем державного регулювання цін зростає у зв'язку з виникненням цінових криз, а також підвищеної уваги до державного регулювання цін з боку держави. Разом з тим дана тема потребує подальшого дослідження і систематизації в наукових роботах і публікаціях, представлених в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є частиною науково-дослідної роботи кафедри економіки і менеджменту Харківського

національного університету ім. В.Н.Каразіна за темами «Інноваційна модель стійкого розвитку науково-технічного і виробничого потенціалу України» (номер державної реєстрації 0104U000676); «Організаційно-економічний механізм стратегічного управління інноваційною моделлю» (номер державної реєстрації 0108U001375).

Мета роботи і задачі дослідження. Метою дослідження є обґрунтування методичних пропозицій підвищення ефективності державного регулювання цін на соціально значущу продукцію.

Для досягнення поставленої мети в дисертаційній роботі поставлені та вирішені такі завдання:

- вивчено теоретичні основи механізму ціноутворення на різних типах ринків з погляду структури конкуренції та сучасні умови функціонування системи державного регулювання цін в економіці України;
- розглянуто існуючі цілі та сучасний механізм державного регулювання цін в Україні;
- виконано класифікацію методів державного регулювання цін;
- визначено найважливіші напрями трансформації системи, підвищення ефективності роботи органів ціноутворення та законодавчої бази України в галузі ціноутворення;
- виявлено характерні особливості державного регулювання цін з урахуванням сучасної соціальної політики і запропоновані напрями їх оптимізації;
- обґрунтовано існуючі джерела фінансування сучасної системи державного регулювання цін і запропоновані нові;
- визначено перспективи вдосконалення системи ціноутворення після вступу України до СОТ.

Об'єкт дослідження – сучасна система державного регулювання цін в Україні і її вплив на соціальну політику.

Предмет дослідження – основні напрями реформування системи ціноутворення в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки.

Методи дослідження. Основою дисертаційного дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних вчених і економістів-практиків, присвячені проблемам регулювання діяльності природних монополій і захисту конкуренції в умовах змішаної економіки, поетапного переходу від централізовано-адміністративного управління до ринкових методів господарювання. Методологічним базисом виконаного дослідження послужила сукупність концепцій і поглядів вчених про роль державного регулювання цін в цілях підвищення ефективності соціальної політики в Україні і запобігання фінансово-інфляційним кризам.

В процесі дослідження були використані методи: збору і узагальнення інформації (спостереження, порівняння); групування; таблично-графічні методи (табличний, графічний); методи аналізу (порівняльного аналізу, економічного аналізу), систематизації і узагальнення; статистичні методи, евристичні методи (експертних оцінок), методи прогнозування (екстраполяції).

Методи статистичного аналізу було застосовано через широке використання статистичних даних для аналізу та власних розрахунків дисертанта. Вони були використані для прогнозування інфляції, динаміки зростання розміру мінімального прожиткового рівня населення Харківської області та диференціації життєвого рівня населення Харківської області. При виконанні еластичності попиту на конкретний вид продукції застосовано механізм вибору найбільш ефективного для даного випадку виду індексів цін.

Інформаційну базу досліджень склали інформаційно-аналітичні матеріали державних органів управління і статистики за період 2002-2009 р., а також результати особистих досліджень дисертанта. У дисертації були використані законодавчі і нормативні акти України, зарубіжне законодавство в області регулювання цін, праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених з даної проблеми, матеріали Антимонопольного комітету України, Міністерства економіки України та Державної інспекції з контролю за цінами, матеріали міжнародних і українських науково-практичних конференцій і семінарів, безпосередні спостереження дисертанта в досліджуваних сферах економіки.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розробці пропозицій з реформування системи державного регулювання цін України:

вперше:

- розроблено науково-методичні рекомендації з корегування нормативної бази та організації впливу держави на сферу ціноутворення: закріплення в новій редакції закону України «Про ціни і ціноутворення» за кожним заходом державного регулювання цін конкретних джерел фінансування, науково-методичні рекомендації подальшого розвитку системи державних органів регулюючих ціноутворення, поширення моніторингу цін, що здійснюється Державною інспекцією з контролю за цінами на приватних підприємств, створення на місцевому рівні фондів для регулювання цін і тарифів.

удосконалено:

- визначення місця державного регулювання цін в системі державного регулювання економіки з одного боку як ціноутворюючий фактор, а з іншого боку інструмент впливу на такий макроекономічний процес, як ціноутворення;

- запропоновані рекомендації по доповненню переліку соціально значущих товарів і послуг наступними групами товарів "Сир м'який", "Риба свіжозаморожена", "Овочі свіжі", "Фрукти, плоди, ягоди, сухофрукти", "Консерви м'ясні, рибні, овочеві, плодово-ягідні, фруктові-ягідні", моніторинг цін на які здійснюється Державною інспекцією з контролю за цінами;

- класифікацію цілей і методів державного регулювання цін, складові механізму управління тендерними закупівлями, як непрямий механізм державного регулювання цін на соціально значущі товари, який полягає у створенні продовольчих запасів на державному та місцевому рівнях з метою впливу на коливання цін в умовах їх нестабільності.

отримало подальший розвиток:

- науково-теоретичне обґрунтування необхідності державного регулювання цін на сучасному етапі розвитку України та вдосконалення системи державного регулювання цін в Україні з урахуванням соціальних індикаторів проведення реформ: рівня бідності, масштабів безробіття, розміру мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму, еластичності попиту за цінами;

- пріоритетність використання державного регулювання цін для відтворення конкурентного середовища;

- проблеми державного регулювання цін та пропозиції з розвитку системи державного регулювання цін, прогнозування таких наслідків розвитку системи ціноутворення після вступу України до СОТ, як обмеження та заборона використання значної частки методів регулювання цін в умовах вільного ринку, зміна порядку державної підтримки сільгоспвиробників через механізми датування та субсидіювання.

Практичне значення результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані в практиці управління державною системою регулювання цін і вдосконалення соціальної політики держави, як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні. Висновки і пропозиції автора можуть бути використані для вибору стратегій та створення концепцій, положень та методик з регулювання цін та управління системою ціноутворення.

Результати дисертаційного наукового дослідження (науково-методичні рекомендації): відносно вдосконалення нормативної бази України, в області ціноутворення та вдосконалення роботи Державної інспекції з контролю за цінами Харківської області, пропозиції щодо вдосконалення моніторингу цін Державної інспекції з контролю за цінами (пропонується поширити моніторинг цін на приватних підприємств, в зв'язку з тим, що вони займають значну частину ринку соціально значущої продукції) використано Державною інспекцією з контролю за цінами Харківської області (довідка про впровадження № 113/1175 від 14.05.07). Головним управлінням економіки Харківської обласної державної адміністрації використані результати дослідження: з формування цін на продукцію соціального значення в регіоні, з вдосконалення нормативної бази України в галузі ціноутворення, з вдосконалення роботи Головного управління економіки Харківської обласної державної адміністрації, стосовно аналізу цін на території Харківської області, з застосування елементів механізму управління тендерними закупівлями соціально значимих товарів (довідка про впровадження № 02-5/1056 від 10.05.07).

Основні положення дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» при викладанні дисциплін «Ціноутворення», «Державне регулювання економіки», «Менеджмент організацій» (акт впровадження від 1.10.2008).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного дослідження. Результати, висновки, рекомендації в дисертації, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих в співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї і положення, які складають особистий внесок автора. Внесок автора в наукові праці наведений в авторефераті у переліку опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доведені до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій були розглянуті і схвалені на декількох всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: «Здобутки та перспективи розвитку управління фармацевтичними організаціями в умовах ринкової економіки» (Харків, НФаУ, 2003), 2-й міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми міжнародних транспортних коридорів та єдиної транспортної системи України» (7-11 червня 2006 р., смт. Коктебель), міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія інноваційного розвитку економіки та актуальні проблеми менеджмент-бізнес освіти» (Харків, НТУ «ХП», 20-24 квітня 2009 р.)

Публікації. Основні положення результатів дисертаційного дослідження, її методичні і практичні результати, всі пункти наукової новизни опубліковані в 12 наукових працях (7 одноосібних наукових працях – 1,75 д.а. та 5 у співавторстві), загальним обсягом 2,96 д.а., з яких особисто автору належить 2,6 д.а. У фахових наукових виданнях опубліковано 9 статей загальним обсягом 2,63 д.а. і 3 публікації у матеріалах конференцій.

Структура і об'єм роботи. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, висновків списку використаних джерел із 239 найменувань та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 250 сторінок комп'ютерного тексту, в тому числі 18 таблиць, 16 малюнків, 14 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання дослідження, об'єкт і предмет дослідження, методи та інформаційну базу, сформульовано наукову новизну отриманих результатів та розкрито їх практичне значення, подано відомості щодо апробації дослідження.

Проведений в першому розділі **“Теоретичні основи державного регулювання цін”** аналіз літератури з даної проблеми дозволив отримати наступні результати:

Головна мета державного регулювання цін – відтворення і підтримка конкурентного середовища. Решта всіх цілей носить допоміжний другорядний характер, вони виявляються тоді, коли недостатньо розвинене конкурентне середовище, зокрема до них відноситься і мета соціального захисту населення за допомогою регулювання цін. Державне регулювання цін повинне забезпечити соціальну орієнтацію дії ринкового механізму.

У змішаній економіці повинні функціонально взаємодіяти обидва наступні методологічні підходи «ціна-як, грошовий вираз вартості» від А. Сміта і К. Маркса і «ціна – як співвідношення (взаємодія) пропозиції і попиту» і держава може брати участь в цьому процесі виконуючи, не директивні функції, а регуляторні: 1. Мак-симальне сприяння стійкому розвитку матеріального виробництва. 2. Розвиток вільних ринкових відносин і протидія монопольному ціноутворенню.

Об'єктивна необхідність державного регулювання цін обумовлюється тим, що ціни з одного боку є визначальним чинником купівельної спроможності і доходів населення, діяльності підприємств, а з другого боку однією з найважливіших складових сукупності інструментів, за допомогою яких здійснюється державне регулювання економіки. Основними передумовами державного регулювання цін є недостатній розвиток конкурентного середовища в Україні. Зберігається висока ступінь монополізації економіки України. Інтеграція економіки нашої держави в європейську і світову економіку, процеси глобалізації, вплив найбільших світових ТНК

на економіку сприяють зміцненню і розвитку конкурентного середовища в Україні, але це не знижує значущості системи державного регулювання цін, як елемента підтримки конкурентного середовища в Україні, викликає необхідність її подальшого розвитку і адаптації до сучасних умов.

Проаналізувавши різні підходи до класифікації цілей державного регулювання цін ми запропонували класифікацію цілей, що дозволяє упорядкувати систему державного регулювання цін. Визначено місце державного регулювання цін в системі державного регулювання економіки. Державне регулювання цін з одного боку є ціноутворюючим фактором, а з іншого боку інструментом впливу на такий макроекономічний процес, як ціноутворення.

На основі аналізу еволюції державного регулювання цін зроблено висновок про те, що побудова моделі інноваційного розвитку нашої держави потребує синтезу рецептів різних економічних концепцій і шкіл, залежно від стану економіки держави. Програма економічного розвитку держави повинна постійно корегуватися, залежно від змінних зовнішніх і внутрішніх чинників тих, що впливають на рівень економічного розвитку країни і системи ціноутворення.

У перехідній економіці роль державного регулювання більш значуща, ніж в розвиненому ринковому господарстві. У сучасній змішаній економіці розвинених індустріальних країн процес скорочення масштабів прямого державного втручання в процес відтворення супроводжується не послабленням економічних функцій держави, а їх ускладненням.

Проведені дослідження в другому розділі дисертації **“Аналіз існуючої системи державного регулювання цін в Україні”** дозволили отримати наступні результати:

Не дивлячись на існуючий досвід регулювання економіки і цін, під час початку проведення реформ в незалежній Україні практично була зруйнована колишня система планового ціноутворення, тоді як її необхідно було поступово реформувати та адаптувати до ринкових умов. Нова система державного регулювання цін знаходиться у стадії первинного формування, позбавленого необхідного наукового, методологічного та методичного обґрунтування.

Автором проведена періодизація розвитку системи державного регулювання цін в Україні (табл. 1).

Запропонований варіант класифікації методів державного регулювання цін (табл. 2). Усвідомлюючи стратегічний шлях України до конкурентної ринкової моделі, яка передбачає домінування непрямих методів регулювання, вектор реформування механізму цінового регулювання має бути направлений на використання опосередкованих методів державного регулювання цін.

Як регулюючий орган через своє положення в організаційній структурі суспільства виступає держава. У зв'язку з цим, роль держави в процесі формування ціни має подвійний характер. З одного боку вона виступає як один із суб'єктів ціноутворення. З іншого боку – як контролюючий та регулюючий орган.

Таблиця 1

Періодизація розвитку системи державного регулювання цін в Україні

Періоди (роки)	Коротка характеристика
Етап утворення 1991 - 1994 р.	Первинна лібералізація системи цін і відхід від їх прямого і тотального регулювання. Урядом проводилася політика з широкомасштабного реформування системи цін. Прийняті в 1992р. документи мали яскраво виражений ринковий характер. Проте потім перелік нерегульованих цін, унаслідок інфляції, починає поступово скорочуватися.
Етап становлення 1995-1999 р.	Безліч нормативних актів Кабінету Міністрів і Мінекономіки, було направлено на адміністративне регулювання цін для стабілізації цін.
Етап розвитку 2000-2009 р.	Впродовж даного періоду відбулися позитивні зрушення в ліквідації заборгованості по заробітній платі, підвищення рівня оплати праці і рівня пенсій населення України. Проте актуальною стала проблема зростання інфляції (спіралі «зарплата-ціни»). Підвищення рівня оплати праці і пенсій нівелюється зростанням цін (в основному на основні соціально значущі товари). Цінові кризи 2003-2008 р. і неефективна діяльність урядів по їх вирішенню довели відсутність послідовної, цілеспрямованої політики у галузі

ціноутворення.

Авторська розробка

Проведене дослідження свідчить про те, що на сьогодні у функціонуванні системи державного регулювання цін не вистачає системності і стабілізуючих основ – це підтверджують періодичні стихійно-стохастичні коливання цін на ринку товарів і послуг.

Проведений аналіз диференціації життєвого рівня населення України і Харківської області (рис. 1) показав, що динаміка рівня мінімального прожиткового мінімуму значно відстає від динаміки зростання індексів інфляції на основні соціально значущі товари і послуги, тому держава повинна захищати малозабезпечені верстви населення за допомогою індексації доходів і механізмів системи державного регулювання цін.

Окрім диференціації форм і методів регулювання цін по регіонах, необхідна диференціація відповідних методів залежно від розмірів соціальних груп, що вимагають допомоги від держави.

Запропоновані поправки з розширення переліку соціально значущих товарів і послуг, згідно якому пропонується здійснювати регулювання цін на соціально значущу продукцію, дозволять упорядкувати та підвищити ефективність державного регулювання цін.

Зростання цін на основні продукти харчування (рис.2) обумовлює необхідність ефективного захисту населення і створення прозорих умов ціноутворення на продовольство. Вільні ціни не враховують колективні економічні і соціальні інтереси, що породжує негативні наслідки для суспільства в цілому.

Класифікація методів державного регулювання цін у відповідності принципам управління

Напівжирним курсивом виділені діючі методи державного регулювання цін (авторська розробка)

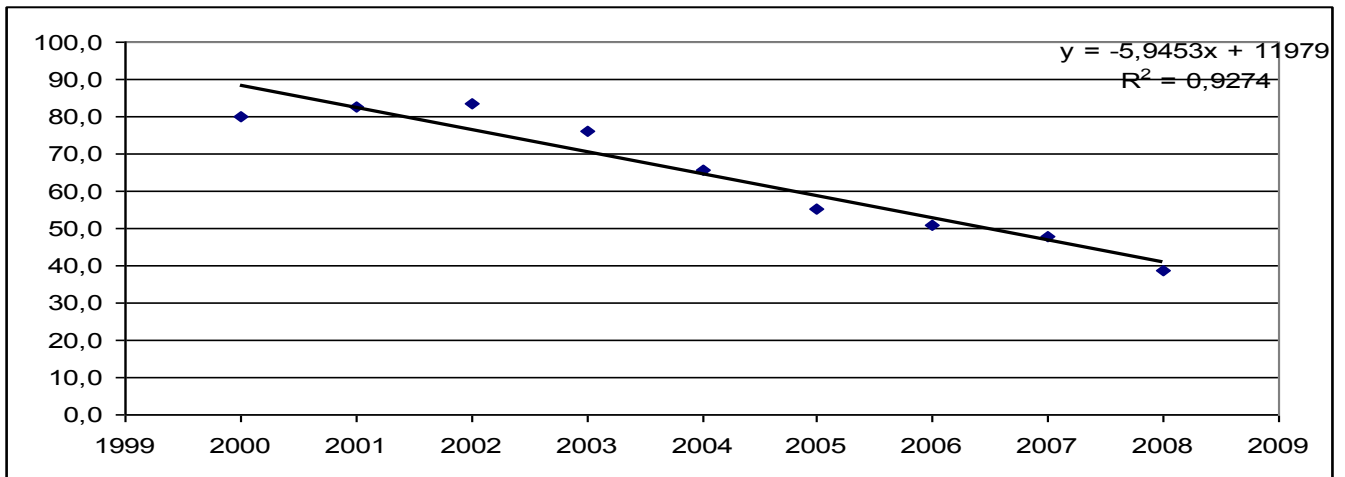

Рис. 1. Динаміка чисельності населення із середньодушовими сукупними витратами у місяць, нижчими за прожитковий мінімум, у відсотках до загальної чисельності населення України.

Рис. 2. Динаміка індексів споживчих цін на окремі продовольчі товари по Харківській області

Облік всіх цих обставин можна забезпечити на принципах державного регулювання цін на соціально значущі продукти харчування.

Враховуючи, що основу переліку соціально значущих товарів і послуг складають продукти харчування, необхідно удосконалювати систему бюджетної підтримки агропромислового комплексу з метою підвищення ефективності бюджетних програм і використання бюджетних коштів шляхом використання механізмів пільгового оподаткування і кредитування.

Запропоновано використовувати тендерний механізм (рис.3) для непрямого державного регулювання цін на соціально значущі товари. Створення регіональних відділень державного резервного фонду з використанням запропонованого дисертантом механізму державних закупівель дозволить підтримувати цінову стабільність на основні види продуктів харчування в регіонах України.

Проведені дослідження в третьому розділі “**Розвиток системи державного регулювання цін на соціально значиму продукцію**” дозволили отримати наступні результати:

Найважливішим пріоритетом державної політики є соціальний захист населення, у тому числі за допомогою системи регулювання цін.

Мета

Мотивація розвитку економіки регіону за допомогою:

- непрямого державного регулювання, направлено на зниження цін на соціально-значущі товари, з використанням ринкових методів;
- забезпечення ефективного витрачання засобів обласного бюджету і позабюджетних фондів;
- підвищення конкуренції на ринку соціально - значущих товарів;
- скорочення числа посередників і перепродавців;
- підтримка необхідного життєвого рівня населення.

Завдання: обов'язкове проведення тендерів на розміщення замовлень на закупівлю соціально-значущих товарів для різних соціальних верств населення (медикаментів, продуктів харчування).

Організатор конкурсу – господарюючий суб'єкт державною (обласною, міською, районною) форм власності у сфері торгівлі.

Контроль за проведенням конкурсу – обласні органи виконавчої влади.

Повідомлення про проведення конкурсу – публікується в засобах масової інформації

(офіційному друкарському виданні уповноваженого органу виконавчої влади).
Створення тендерної комісії: рішення про її склад ухвалюється організатором конкурсу за участю представника – власника організацій-постачальників і торгових організацій.
Умови проведення конкурсу виробляються на основі комплексного аналізу соціальних потреб населення в соціально - значущих товарах (на базі зіставлення вартості споживчого і продовольчого кошика), а також можливостей підвищення для їх виробництва.
Кваліфікаційний відбір постачальників: постачальник повинен: мати професійні знання, кваліфікацію, фінансові кошти, досвід, позитивну репутацію, мати необхідні трудові ресурси і платоспроможність
Процедура тендерного відбору. Надання конкурсній документації а) відкриті тендери б) закриті тендери
Переможець конкурсу – учасник конкурсу, в заявці якого запропоновані кращі умови постачання (ціна, якість, терміни).
Оскарження рішень, прийнятих організаторами тендеру, здійснюється в судовому порядку.
Відповідальність за порушення законодавства про тендери – цивільно-правова, адміністративна, кримінальна.

Рис. 3. Складові механізму тендерних закупівель соціально значущих товарів

Сформульовані пропозиції з вдосконалення законодавчої і методичної бази державного регулювання цін в Україні (табл.3,4).

Розроблені рекомендації з доповнення джерелами фінансування нової редакції Закону України «Про ціни і ціноутворення» за рахунок: коштів держбюджету, починаючи з 2010 року; санкцій і штрафів, щодо порушників діючого законодавства о ціноутворенні; місцевих податків та зборів, коштів отриманих за оренду місцевого майна, землі та від приватизації органами місцевої влади, які запроваджують державне регулювання цін на окремі види товарів та послуг; запровадження чи закріплення, як джерел наповнення цього фонду нових чи окремих існуючих податків та зборів; коштів профіциту Державного бюджету, за наявності таких; за рахунок інших джерел фінансування.

Головним завданням органів ціноутворення і органів державної влади, що відповідають за ціноутворення мають бути прогнозування і попередження цінових криз. Виконані автором на підставі існуючих методів прогнози зміни індексів споживчих цін не дозволяють достовірно спрогнозувати існуючу інфляцію.

Таблиця 3

Основні напрямки реформування системи органів ціноутворення

№	Пропозиції з реформування органів ціноутворення
1	Реформування органів ціноутворення (Державній інспекції з контролю за цінами рекомендується надати статус Центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом).
2	Розширення повноважень органів ціноутворення і контролю за цінами в боротьбі з порушниками державної дисципліни цін (збільшення фінансування, розширення штату висококваліфікованих співробітників, посилення фінансових санкцій до постійних порушників державної дисципліни цін), підвищення їх відповідальності за проведення послідовної і ефективної державної політики у галузі ціноутворення.
3	Вдосконалення правової бази в області ціноутворення дозволить підвищити ефективність проведення державної цінової політики з метою захисту соціально незахищених груп населення України.
4	Забезпечення інформованості громадськості про роботу системи органів ціноутворення.
5	Моніторинг цін не повинен проводитися тільки для роздрібних цін, його дієвість може бути забезпечена тільки шляхом відстеження відпускних оптових цін підприємств-виробників і

	крупно оптових торговців, а також цін приватних підприємців, особливо на тих сегментах ринку товарів, де вони займають домінуюче положення. Автор пропонує удосконалити єдину систему моніторингу цін, шляхом регулярного проведення моніторингу роздрібних цін на основні продукти харчування, які забезпечують щоденний раціон громадян України з малим і середнім рівнем достатку, товари і послуги у всіх великих населених пунктах України і оперативного розміщення результатів моніторингу на офіційних сайтах Державної інспекції з контролю за цінами в мережі Інтернет. Це дозволить фахівцям в області ціноутворення, журналістам і громадським організаціям, оперативно відстежувати динаміку цін в різних регіонах України і приймати заходи по стабілізації коливань цін.
6	Головним завданням органів ціноутворення і органів державної влади, відповідальних за ціноутворення має бути прогнозування і попередження цінових криз. Для цих цілей необхідно розробити порядок і методику прогнозування цінових криз на підставі моніторингу цін, що проводиться, на основні товари і послуги.

Авторська розробка

Необхідно удосконалювати порядок і методику прогнозування цінових криз на підставі моніторингу цін, що проводиться на основні товари і послуги.

Виконане дослідження цінової еластичності попиту із застосуванням індексів цін дозволило отримати наступні результати:

1.1 Не завжди індекси, що показують якнайкращі результати в ідеалізованих модельних умовах, виявляються найбільш достовірними на практиці.

1.2 Для моделей ринку, що враховують взаємозв'язки цін і об'ємів продажів, це перш за все пов'язано з ціновою еластичністю, що сильно відрізняється по різних товарах і зміною в часі (табл. 6). В той же час, до самостійних значень коефіцієнтів еластичності треба відноситися з обережністю, оскільки в даній моделі повністю відсутній облік нецінових чинників, що впливають на об'єм продажів. Особливо це стосується товарів, відносна ціна на які практично не мінялася (виділені осередки в табл. 5, 6).

Пропонуються складові механізму державного регулювання цін на хліб і зернові культури, враховуючи що хліб є соціально значущим продуктом номер один.

Таблиця 4

Пропозиції з реформування законодавчої бази в області ціноутворення і державного регулювання цін

№	Пропозиції з реформування законодавчої бази в області ціноутворення і державного регулювання цін
1	Нормативно-правова база, яка визначає порядок державного регулювання цін і тарифів, є значною за об'ємом, але достатньо застарілою, і тому вона потребує невідкладного оновлення і вдосконалення.
2	Реформування законодавчої бази необхідно починати з розробки і ухвалення нового закону «Про ціни і ціноутворення», оскільки діючий закон вже не відповідає сучасним умовам проведення цінової політики. Необхідно також переглянути і упорядкувати масив нормативно-правових актів, прийнятих Кабінетом Міністрів України, іншими державними органами, які уповноважені регулювати ціни і тарифи у відповідних галузях національної економіки на предмет відповідності цьому закону.
3	Ухвалення законопроекту «Про внесення змін до закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» і передбачене в бюджеті фінансування механізмів на виконання норм цього закону дозволить підвищити ефективність системи державного регулювання цін на ринку сільськогосподарської продукції України.
4	На наступному етапі реформування необхідний аналіз і зміна законодавчих актів, встановлюючих повноваження державних органів ціноутворення і місцевих органів виконавчої влади, що беруть участь в проведенні цінової політики і державного регулювання цін.

Авторська розробка

Таблиця 5

Індексовані ціни на товари, грн. / т., 2003–2007 р.

ір	карт	зерн.	цукр. буряк	овочі	насіння соняш.
2003	623	535	140	2524	856
2004	528,7606068	451,9407	134,6843	2979,017	1147,310751
2005	740,3942909	450,7218	191,3136	3666,303	1057,088491
2006	1286,651866	619,1028	223,5983	4336,124	1128,81071
2007	1305,70643	1053,928	198,6394	5544,191	2402,651657

Таблиця 6

Значення цінової еластичності, 2003–2007 р.

еі	карт	зерн.	цукр. буряк	овочі	насіння соняш.
2003-2004	-0,004802012	-0,02928	-0,00207	0,002609	-0,023970324
2004-2005	-0,00535715	6,42E-05	-0,00614	0,002401	-0,008738683
2005-2006	3,46123E-05	-0,00818	0,01428	0,00416	0,002021674
2006-2007	-6,95598E-05	-0,0203	0,008167	-0,01004	-0,043674335

Необхідно враховувати той факт, що наша держава є одним з найбільших світових виробників і експортерів зерна і державна політика регулювання цін направлена з одного боку на встановлення мінімальних закупівельних цін на зерно і іншу продукцію рослинництва, в цілях підтримки сільгоспвиробників, з іншого боку на забезпечення стабільних цін на регульовані соціальні сорти хліба, в цілях підтримки соціально незахищених верств населення. У цьому і полягає певна суперечність державної політики, що виявляється в тому, що підвищення заставних закупівельних цін на зерно, під впливом цін світового ринку, призводить до зростання відпускних цін на зерно і муку, що є сировиною для виробництва хліба, фактично призводить до зростання собівартості хлібопекарської продукції. І разом з іншими чинниками зростанням цін на газ і енергоносії, комунальні і транспортні тарифи, коливанням цін на нафтопродукти призводить до вимушеного зростання відпускних цін на хлібопекарську продукцію.

Проведені дослідження підтвердили, що заснований на принципах ринкової економіки механізм державного регулювання цін на соціальні сорти хліба повинен стимулювати товаровиробника до зниження собівартості впродовж всього ланцюжка виробництва від вирощування зерна до випікання хліба. Дотації сільгоспвиробникам дозволяють підтримувати товаровиробника, але не стимулюють його до зниження собівартості зерна. Основою даного механізму повинно стати:

1. Використання засобів державної підтримки і цільового пільгового кредитування на застосування інтенсивних технологій в рослинництві, у вигляді придбання елітних сортів зерна, мінеральних добрив, скорочення втрат при зберіганні зерна для сільгоспвиробників.

2. Застосування механізмів пільгового оподаткування сільськогоспо-дарських і хлібопекарських підприємств, що використовують сучасні технології для інтенсифікації виробничого процесу, проводять оновлення основних фондів та сприяють зниженню собівартості і відпускних цін на готову продукцію.

3. Надання пільгового кредитування хлібопекарській галузі для створення резервів продовольчого зерна і муки. Показники пільгових ставок оподаткування ми пропонуємо визначати відповідним органам державної влади, виходячи з розмірів фінансування даного механізму.

Основним критерієм ефективності роботи сільгосппідприємств стане підвищення врожайності зернових культур і зниження собівартості і відпускних цін на продукцію. Головна мета даного механізму стимулювання інвестицій в сільське господарство – провідну галузь народного господарства України, яка повинна ще більш укріпити свої позиції на світових ринках в рамках зростаючого попиту на продовольство і стати основою для виходу економіки України з

кризи. Застосування даного механізму дозволить збільшити врожайність зернових культур, своєчасно наповнювати резерви державного аграрного фонду зерном високої якості, за мінімальними ринковими цінами товаровиробників, що встановлюються на основі конкуренції товаровиробників і створити хлібопекарським підприємствам річні резерви зерна аж до наступного урожаю.

Вступ України до СОТ – стратегічний курс сучасної зовнішньоекономічної політики України, який направлений на ефективну інтеграцію країни в світову економіку і міжнародну торгівлю. Головне завдання України – приєднання на таких умовах, які б виключали дискримінацію її прав в міжнародній торгівлі: необхідно модернізувати українську економіку, підвищити її конкурентоспроможність і стійкість до зовнішніх дій.

Першочергові заходи після інтеграції України у СОТ: 1) невідкладне формування і реалізація експортної стратегії України, яка б встановлювала стратегічні пріоритети українського експорту на основних географічних і товарних ринках і механізми їх реалізації. Ключове значення набуває формування саме довгострокових пріоритетів, здатних згладжувати ситуативні зміни ринкової кон'юнктури; 2) розробка національної програми забезпечення конкурентоспроможності національних виробників в умовах оцінки наслідків вступу до СОТ і подорожчань енергоносіїв; 3) впровадження комплексного плану заходів щодо зміцнення позицій національних експортерів на зовнішніх товарних ринках, зокрема за рахунок посилення економічної дипломатії; 4) реалізація стратегії імпортозаміщення, направленої на раціоналізацію структури імпорту; 5) впровадження гнучких заходів захисту внутрішнього ринку від надходження іноземної продукції на умовах демпінгу.

ВИСНОВКИ

Дисертація містить отримані дисертантом нові науково обґрунтовані результати в галузі економіки та управління національним господарством, які дають підстави для теоретичного обґрунтування і науково-методичних засад вирішення проблем державного регулювання цін і вдосконалення функціонування системи ціноутворення в Україні. Результати дослідження є підставою для таких висновків:

1. Головною передумовою, яка обумовлює підвищення ролі регіонального регулювання, є необхідність надання більшої уваги вирішенню соціально-економічних проблем. Ситуація в сучасній Україні характеризується істотними відмінностями в економічному стані окремих територій: різний стартовий рівень входження в ринок, неоднакові темпи ринкових перетворень і рівень економічного розвитку. Існує регіональна диференціація доходів, яка призводить до глибоких відмінностей в рівні життя населення регіонів. На підставі вказаних відмінностей і повинні ґрунтуватися масштаби регулювання, конкретні методи впливу, на ціни в рамках регіону.
2. У перехідний період роль державного регулювання повинна істотно зростати і мати сувору вертикальну структуру. Із-за ряду об'єктивних чинників неможливо в короткі терміни створити ефективну систему державного регулювання, проте, необхідне проведення вдосконалення і раціоналізація механізмів державного регулювання української економіки.
3. Регулювання цін на продукти і послуги, які входять до складу споживчого кошику на місцевому рівні необхідно використовувати як інструмент підвищення реальних доходів населення і вирішення соціальних проблем. Це дозволить конкретизувати завдання, вирішення яких - усунення відмінностей рівня життя населення в різних регіонах країни.
4. Аналіз нормативно правової бази регулювання цін в Україні виявив недоліки, що ускладнюють ефективне оперативне управління процесами ціноутворення при зміні економічної ситуації: 1) державними органами управління не використовуються важливі функції з проведення аналізу ціноутворення на споживчому ринку, недостатні методологічні розробки, а на практиці – і методичне управління питаннями регіональної політики цін, це негативно відбивається на діяльності органів ціноутворення всіх рівнів; 2) відсутність обміну досвідом між регіонами і обмеження в отриманні інформації.

5. Однією з основних форм впливу державних органів на процеси ціноутворення повинне стати більш досконале проведення держзакупівель продукції для потреб держави і створення місцевих запасів стабілізаційного фонду продовольства. Основні чинники обмеженого проведення держзакупівель: 1) дефіцитність бюджету і низька платіжна дисципліна в країні не дозволяють своєчасно здійснювати фінансування регулюючих заходів (виплату субсидій, дотацій, фінансування механізму держзакупівель); 2) кадрова проблема, яка посилюється недостатністю методичних і учбових матеріалів, ліквідацією по суті системи підготовки кадрів для системи ціноутворення.
6. В цілому розвиток системи ціноутворення на ринку соціально значущих продуктів харчування в країні доводить, що поєднання ринкової конкуренції і регулювання цін дозволяє не тільки наситити споживчий ринок необхідною продукцією, але і запропонувати її покупцеві за прийнятною ціною.
7. Використання державними органами і органами місцевої влади в основному адміністративних методів державного регулювання цін, що дозволяють стабілізувати ціни в короткостроковому періоді, призводить до більш значного зростання цін в довготривалому періоді, тобто до неефективності функціонування всієї системи державного регулювання цін в сучасних умовах. Ефективне державне регулювання цін в умовах ринку треба здійснювати переважно непрямыми методами, оскільки їх застосування не має негативних наслідків для економіки. Складність використання цих методів полягає в тому, що вони вимагають бюджетного фінансування.
8. Для побудови ефективно функціонуючої економіки в Україні необхідно створити оптимальну систему взаємодії всіх гілок державної влади з господарськими суб'єктами. Для цього і повинна проводитися ефективна політика державного регулювання соціально-економічних процесів в регіонах. У даному напрямі за роки реформ здійснювались певні кроки, за наслідками яких можна судити про позитивні процеси в соціально економічному житті окремих регіонів, проте, в даний час ще не розроблена цілісна політика державного регулювання цін на продукцію соціального значення. З цієї точки зору певний внесок вноситься існуючим дисертаційним дослідженням і наведеними в ньому висновками і рекомендаціями.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Посохов І. М. Проблеми і перспективи державного регулювання цін на продукцію АПК в Україні / І. М. Посохов, В. Г. Штучний // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Економічна серія. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2005. – № 668 с. – С.146 –149. Здобувачем обґрунтована необхідність розробки та впровадження механізмів фінансування інтервенційного зернового фонду та джерела їх фінансування.
2. Посохов І. М. Объективная необходимость и цели государственного регулирования цен / И. М. Посохов // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Економічна серія. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2005. – № 719. – С. 102 – 107.
3. Посохов И. М. Эволюция государственного регулирования цен в Украине / И. М. Посохов // Вестник Национального технического университета «ХПИ». Сборник научных трудов. Тематический выпуск: Технический прогресс и эффективность производства. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2006. – № 13. – С. 92 –101.
4. Посохов И. М. Классификация методов государственного регулирования цен / И. М. Посохов // Вісник економіки транспорту і промисловості (збірник науково-практичних статей) – Харків : УДАЗТ, 2006 – № 13. – С. 270 – 276.
5. Посохов И. М. Проблеми і перспективи державного регулювання цін на соціально значущу продукцію // И. М. Посохов // Вісник НТУ «ХП». Збірник наукових праць. Тематичний выпуск: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків : НТУ «ХП», 2006. – № 41(1). – С. 37–47.

6. Посохов І. М. Механізми державного регулювання цін на соціально значущі товари / І. М. Посохов, В. Г. Штучний // Вісник НТУ «ХП». Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків : НТУ «ХП», 2006. – № 41(2). – С. 66 – 71. Здобувачем пропонується механізм державного регулювання цін на соціально значущі товари, регіональна цільова програма забезпечення соціально значущими товарами.
7. Посохов І. М. Аналіз рівня життя населення та особливості державного регулювання цін на соціально значущі товари в Україні / І. М. Посохов, В. Г. Штучний // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна (серія економічна) – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2006. – № 743. – С. 64 - 72. Здобувачем виявлені особливості державного регулювання цін на соціально значущі товари.
8. Посохов І. М. Анализ правовой базы государственного регулирования цен и ее эффективность на современном этапе / И. М. Посохов // «Вісник економіки транспорту і промисловості (збірник науково-практичних статей УДАЗТ)», 2006 – № 15-16. – С. 21 - 24.
9. Посохов І. М. Сравнительный анализ индексов цен различной ценовой эластичности. / И. М. Посохов, С. Н. Погорелов // Вестник Национального технического университета «ХПИ». Сборник научных трудов. Тематический выпуск: Технический прогресс и эффективность производства. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2008. – №20. – С. 87-93. Здобувачем виконано розрахунок індексів цінової еластичності для підвищення ефективності роботи органів ціноутворення.

Тези доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій:

10. Посохов І. М. Государственное регулирование цен на социально значимую продукцию / И. М. Посохов. // Здобутки та перспективи розвитку управління фармацевтичними організаціями в умовах ринкової економіки: Матеріали наук.-практ. конф. (26 березня 2003). – Х. : Вид-во НФаУ, 2003. – С. 65 – 68.
11. Посохов І. М. Перспективы влияния возможного вступления Украины в ВТО на уровень цен / И. М. Посохов // Вісник економіки транспорту і промисловості (збірник науково-практичних статей). Спеціальний випуск. У номері: тези доповідей на 2-й міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми міжнародних транспортних коридорів та єдиної транспортної системи України» (7-11 червня 2006 р. с.м.т. Коктебель). – Харків : УДАЗТ, 2006. – № 14. – С. 72.
12. Посохов І. М. Проблемы государственного регулирования цен на социально значимую продукцию. // В. Г. Штучний, І. М. Посохов. // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегія інноваційного розвитку економіки та актуальні проблеми менеджмент-бізнес освіти» (20-24 квітня 2009 р.). – Харків: НТУ «ХП», 2009. – С. 84-88. Здобувачем визначені та обґрунтовані проблеми державного регулювання цін на соціально значущу продукцію.

АНОТАЦІЯ

Посохов І. М. Державне регулювання цін на продукцію соціального значення. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 - економіка та управління національним господарством. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2009.

У дисертації досліджуються теоретичні, методичні та практичні питання вдосконалення управління ціноутворенням як напрямку розвитку «Соціально-економічної стратегії формування в Україні нової моделі економічного розвитку».

Пропонуються рекомендації з вдосконалення нормативної бази в області ціноутворення, рекомендації з вдосконалення роботи Державної інспекції контролю за цінами і системи ціноутворення, запропонований механізм управління тендерними закупівлями, як непрямий механізм державного регулювання цін на соціально значущі товари. Обґрунтовано існуючі джерела фінансування сучасної системи державного регулювання цін і запропоновані нові.

Розроблено науково-методичні рекомендації подальшого розвитку системи ціноутворення та

вдосконалення моніторингу цін Державної інспекції з контролю за цінами. Пропонується поширити моніторинг цін на приватних підприємств, в зв'язку з тим, що вони займають значну частину ринку соціально значущої продукції.

Ключові слова: ціна, ціноутворення, державне регулювання економіки, державне регулювання цін, соціально значуща продукція, індекси цін, індекс інфляції.

АННОТАЦИЯ

Посохов И. М. Государственное регулирование цен на продукцию социального значения. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 - экономика и управление национальным хозяйством. Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, 2009.

В диссертации автором обоснованы теоретические, методические и практические вопросы совершенствования управления ценообразованием как направление развития социально-экономической стратегии формирования в Украине новой модели экономического развития. Разработки автора основаны на собственном исследовании государственного регулирования цен на социально значимую продукцию и анализе работы системы органов ценообразования.

Исследуются сущность, цели, особенности и механизмы государственного регулирования цен. Теоретически обоснована необходимость влияния государства на ценовую политику на современном этапе развития экономики, теоретически направлены и предложены научно-методические подходы к совершенствованию государственной ценовой политики.

Получили дальнейшее развитие научно-теоретическое обоснование государственного регулирования цен на современном этапе развития Украины, классификация целей и методов государственного регулирования цен, исследование эффективности государственного регулирования цен на рынке социально значимых продовольственных товаров на примере рынка хлеба и подсолнечного масла, перспективы развития системы ценообразования в условиях вступления Украины в ВТО.

В процессе исследования выполнена классификация целей и методов государственного регулирования цен. Классификация методов государственного регулирования цен, в соответствии принципам управления по дополнительному набору признаков, отражает использование методов государственного регулирования цен в Украине.

Выделены характерные особенности государственного регулирования цен, современной социальной политики и предложены направления их оптимизации. Предлагаются рекомендации по совершенствованию социально значимого перечня товаров и услуг, согласно которому осуществляется регулирование цен в Украине. Предлагаются рекомендации по совершенствованию нормативной базы в области ценообразования, рекомендации по совершенствованию работы Государственной инспекции по контролю за ценами и системы ценообразования, предложены составляющие механизма управления тендерными закупками, как косвенного механизма государственного регулирования цен на социально значимые товары.

С целью совершенствования и повышения эффективности управления органами ценообразования разработана схема структуры государственных органов системы ценообразования и рекомендации по ее совершенствованию.

Реализация вышеизложенных предложений и разработок в вопросах совершенствования организационно-экономического механизма регулирования цен и управления системой ценообразования позволит: усовершенствовать нормативную базу и механизмы регулирования цен на государственном и местном уровне; достигнуть в конечном итоге баланс интересов производителей и потребителей социальной продукции; защитить малообеспеченные слои населения от возможных будущих ценовых кризисов.

Ключевые слова: цена, ценообразование, государственное регулирование экономики, государственное регулирование цен, социально значимая продукция, индексы цен, индекс инфляции.

ABSTRACT

Posohov I. M. Government regulation of the prices for production of social value. - the Manuscript

The Dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of economic sciences on a speciality 08.00.13 - Economics and Governance of a National Economy, Kharkiv National Karazina University, Kharkiv, 2009.

The goal of this dissertation is to research the theoretical, methodical and practical questions of improvement of pricing management as development concept of «social and economic strategy of formation of the new economic development model in Ukraine.»

The dissertation offers recommendations on improvement of normative base in the field of pricing, recommendations on improvement of work of governmental price management inspection and the pricing system. Also the mechanism of tender purchases management, as the indirect mechanism of governmental price regulation for socially significant production is offered.

Key words: price, pricing, governmental price regulation, socially significant production, governmental economic regulation, price indexes, index of inflation.

Посохов Ігор Михайлович

***ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН
НА ПРОДУКЦІЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ***

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Відповідальний за випуск
к.е.н. Штучний В. Г.

Підписано до друку 20.09.2009 р. Формат 60х90/16
Обсяг 1 умов. друк. арк. Папір друкарський. Друк офсетний.
Тираж 100 прим. Зам. № 423.

Надруковано на РІЗО
Харківського національного університету ім.. В. Н. Каразіна,
61077, м. Харків, пл. Свободи, 4